

ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ УНР НА ХЕРСОНЩИНІ НАВЕСНІ 1918 РОКУ

Вивчення проблеми існування та діяльності органів Центральної Ради на Півдні України і, зокрема, на Херсонщині до сьогодення залишається білою плямою в історіографії. Поряд з дослідженням різних питань, зв'язаних з діяльністю Центральної Ради як загальноукраїнського органу влади, варто зупинитися, на нашу думку, на становищі в регіонах. події в яких, певною мірою, дають можливість детальніше та різнобічно підійти до вивчення цієї проблематики. Це стосується Херсонської губернії, яка характеризувалася великою строкатістю населення, а значить, – широким спектром політичних сил¹.

Важливе значення для подальшого формування системи місцевого самоуправління на Херсонщині у 1918 році мало прийняття Центральною Радою IV Універсалу, який фактично започаткував другий етап у цьому процесі. Прийняття цього Універсалу обумовило посилення боротьби за зміцнення державного апарату і відновлення в тих районах, де він припинив своє існування в результаті встановлення радянської влади.

Після підписання 9 лютого 1918 року договору між Українською Народною Республікою і чотирма державами німецького блоку, вже 18 лютого німецькі війська перейшли в наступ по всьому фронту від Балтійського моря до Карпат. Невдовзі, австро-угорсько-німецькі війська, у складі яких був окремий легіон галицьких січових стрільців, вступили на територію Херсонської губернії, а 14 березня оволоділи Одесою².

Перші донесення австрійських військових і цивільних агентів з Одеси малювали картину великого хаосу, відсутності авторитетної влади й непопулярності її серед населення³. Тому, першочерговим

завданням стала організація нової влади. Цим питанням зайнялася одеська українська рада, на чолі якої стояв Пшонник. Цей орган влади був створений 14 березня при активній участі членів всіх українських демократичних організацій і партій, а також членів виконавчого комітету гайдамацьких куренів і виконавчих комітетів військових депутатів⁴.

Набагато складніше йшов процес відновлення діяльності місцевих органів влади УНР в інших частинах губернії. У Миколаїв українські, німецькі та угорські війська увійшли вже 17 березня 1918 року. Але тут вони наткнулися на збройний опір пробільшовицько настроєної частини населення. Збройні сутички тривали 21-25 березня і закінчилися перемогою німецьких військ. 26 березня було заарештовано міського голову Костенка, оскільки його вважали винуватим в організації опору новій владі, хоча міська Дума й запевняла німецьку владу в його невинності. Також було знято з посад членів Управи, замість Управи призначено колегію на чолі з Гілем, який виконував також обов'язки міського голови⁵.

Не мала реальної влади в місті й українська рада, яка опинилася на другому плані і фактично займалася лише агітаційною роботою. а також відповідала за зв'язок з Києвом .

Ще більш впертою була боротьба на сході губернії . Протягом 17 днів, з 20 березня, йшли запеклі бої між червоногвардійцями, велику частину яких складали більшовики з Одеси, Севастополя та німецько-австрійськими військами за Херсон. Аж 5 квітня перші відступили на лівий берег Дніпра⁶, і в місті була встановлена військова влада, яка також відсунула на другий план українські органи влади. Пасивними були й інші місцеві органи Херсонської губернії – сільські, повітові комітети, які не змогли налагодити активну діяльність.

А тим часом на Півдні України Центральною Радою був створений новий орган влади, який замінив українські ради під назвою Головний Краєвий Комісаріат Херсонської, Катеринославської і Таврійської губерній. Очолив цей Комісаріат С.С.Комірний, призначений центральною владою головним комісаром Херсонської, Катеринославської і Таврійської губерній з надзвичайними повноваженнями. Він прибув до Одеси для виконання своїх обов'язків 18 березня 1918 року . Таким чином він став єдиним представником цивільної центральної влади в губернії. При Краєвому Комісаріаті було створено систему управління з різними відділами. Замість колишніх Комісарів української ради

розпорядження головного комісара виконували завідуючі відділами. С. Комірному підпорядковані були також всі державні і громадські заклади Херсонської, Катеринославської і Таврійської губерній⁷.

С.Комірний, сам за освітою юрист, закінчив військово-юридичну академію. Був головою земської управи в Київській губернії і почесним мировим суддею. До січневих подій 1918 року проходив військову службу в Одесі в чині капітана і командував батареєю в українських військах⁸.

Першим кроком на посаді головного краєвого комісара була зустріч С.Комірного з міським головою В.М.Богущим і членами управи, яка тривала близько півтори години. Під час розмови було піднято ряд політичних і економічних питань як місцевого, так і загальноукраїнського значення. С.Комірний пообіцяв не проводити насильницької українізації міста і запевнив, що вся офіційна документація вестиметься на двох мовах – українській і російській⁹.

Після цього головний краєвий комісар приступив до формування нової адміністрації. На нараді з комісарами, обраними ще українською радою, С.Комірний запропонував їм прийняти на себе керування відділами Краєвого Комісаріату. Всього було створено 13 відділів: земельний, освіти, шляхів, фінансів, цивільний, військовий, юстиції, торгівлі, залізниць, промисловості, продовольства, морський, національних справ. Останній відділ, правда, було створено дещо пізніше за інші. Деякі з відділів вже в кінці березня – на початку квітня були ліквідовані, як, наприклад, освіти, військовий, торгівлі, промисловості. В процесі створення нової системи влади часто змінювалися начальники відділів, серед яких ми зустрічаємо відомих діячів українського національного руху Херсонщини – В.Чехівського,

О.Роцахівського, В.Змієнка, І.Караванського, Ф.Шульгу та інших. А наказом міністра внутрішніх справ М.Ткаченка д-р І.Липа був призначений комісаром Одеси, з повноваженнями, які розповсюджувалися в межах колишнього градоначальства.

Це призначення відбулося під впливом центральних урядових кіл, оскільки головний комісар С.Комірний, давши позитивну оцінку І.Липі як людині, заявив міністру, що з адміністративною діяльністю останній незнайомий. Ні в наказі, ні в інших документах не вказується про функції І.Липи, проти якого виступали і українські партійні осередки, зокрема УСДРП. Проти кандидатури І.Липи виступив і одеський муніципалітет¹⁰.

Серед місцевих громадських політичних кіл далеко не

однозначно сприйняли створення Головного Краєвого Комісаріату. Велика частина політичних діячів краю взагалі вважала цей орган влади незаконним, називаючи його самочинною організацією, порівнюючи навіть з більшовицькою радою народних комісарів¹¹. Компетенція Головного Краєвого Комісаріату була близькою, а асто просто співпадала з компетенцією органів одеського міського самоуправління, тому це викликало значне незадоволення зі сторони останнього, не дивлячись на те, що С.Комірний з перших кроків своєї діяльності в Одесі підкреслював те значення яке повинно мати міське самоуправління. Тому міська дума виступала або за повну ліквідацію Краєвого Комісаріату, або за розподіл функцій між міським самоуп

равлінням і урядовими установами, або за вибори нового Головного Краєвого Комісаріату, в яких прийняли б участь усі політичні і громадські організації¹², щоб можна було підпорядкувати його собі. Була опозиція головному обласному комісару С.Комірному і серед українських кіл, які неодноразово надсилали делегації і телеграми в Київ впливовим політичним групам, щоб замінили головного комісара¹³, якого вважали не найкращою кандидатурою на цій посаді через те, що він не був членом ні однієї соціалістичної партії.

Варто відзначити, що С.Комірний відіграв значну роль у новому органі влади. З приїздом його до Одеси Краєвий Комісаріат став головним органом, де зосереджувалися всі владні структури краю, і який міг вирішувати фактично всі питання життєдіяльності регіону.

Процес організації нового органу влади продовжувався і в подальшому, хоча ще під час утворення Головного Краєвого Комісаріату мова йшла про тимчасовий характер цієї організації. Фактично реорганізація Краєвого Комісаріату відбувалася постійно.

А вже на початку квітня 1918 року згідно інструкцій Центральної Ради розширювалося коло компетенцій інших органів місцевого самоуправління, до повноважень яких відходило багато питань, яким займався раніше Головний Краєвий Комісаріат. В зв'язку з введенням Києвом принципу призначення замість виборності, встановлювалися посади повітових і губернських комісарів і комендантів, які розмежовували між собою відповідно сфери цивільної та військової влади. Херсонським губернським комісаром було призначено Нянчура. Губернський комісаріат перебував в Одесі, а посаду губернського коменданта зайняв виконуючий обов'язки головного начальника округу генерал

Гаврилов. Ліквідований штаб округу ставав технічним апаратом губерньського коменданта¹⁴.

Велике значення для управління губернією мало вирішення питання стосунків з представниками австро-німецького командування (на початку квітня головнокомандувачем союзницьких військ одеського району замість графа Кірбаха став призначений на його місце генерал Бем-Ермолі). Представники іноземного командування, згідно домовленості з українською владою, не повинні були втручатися в порядок внутрішнього управління і життя краю. Насправді, часто цю домовленість австро-німецьке командування порушувало, як наприклад, у випадку з миколаївським міським головою В.Костенком, якого звільнили з-під німецького арешту до розпорядження судової влади лише після клопотання головного комісара С.Комірного¹⁵. Слід сказати, що і в подальшому часто німецьке командування не рахувалося з українськими законами і владою в різних кутках губернії. Так, у Миколаєві в середині квітня, за постановою німецького військово-польового суду були засуджені на смертну кару чотири чоловіки (сім'я Апаріних) за те, що не здали зброї¹⁶. Іноземна військова влада в Одесі засудила солдата Андрія Михайлова до страти через повішення за вбивство німецького солдата, зігнувавши місцеві органи влади, і те, що в Україні смертна кара була скасована¹⁷.

Після ліквідації, наприкінці квітня 1918 року, Центральної Ради припинили своє існування й органи влади УНР. Прийшовши до влади, П.Скоропадський опублікував "Закони про тимчасовий державний устрій України", які практично не торкалися проблем формування місцевої влади, а лише говорили про зміну системи влади¹⁸. І лише в кінці травня в Києві С.Комірний отримав наказ про розформування Головного Краєвого Комісаріату та про своє звільнення, підписаний 16 травня 1918 року¹⁹. Призначені Центральною Радою комісари були усунуті зі своїх посад, а їх замінили старости, які й очолили місцеву адміністрацію. Офіційний наказ про їх призначення 14 травня підписав тодішній міністр внутрішніх справ Ф.Лизогуб²⁰.

Після повернення української влади навесні 1918 року на Півдні України, українська рада і Головний Краєвий Комісаріат були тими органами влади в регіоні, через які Центральна Рада проводила свою політику. Незважаючи на нетривалість свого існування, українська рада і Краєвий Комісаріат залишили певний слід в системі місцевих органів управління УНР. Одним з головних досягнень цих органів

лади є те, що вони за короткий час зуміли налагодити систему адміністративного управління на землях Херсонщини, після спустошення більшовицькою владою. Це, в свою чергу, сприяло нормалізації життєдіяльності в містах і селах південного краю.

Примітки

1. Вінцковський Т.С. Відродження діяльності Центральної Ради в Одесі в середині березня 1918 року // 80-річчя відродження української державності: минуле і сучасне. Доповіді і повідомлення на всеукраїнській науковій конференції 14-16 листопада 1997 року. - Сімферополь, 1997. - С. 50.
2. Павленко Ю.В., Храмов Ю.О. Українська державність у 1917-1919 рр.: (історико-генетичний аналіз). - К., 1995. - С. 96.
3. Дорошенко Д.І. Історія України 1917-1923 рр. Б.м., Б.р. Т.1. - С.338.
4. Вінцковський Т.С. Вказ. праця. - С.50.
5. Жовтень на Миколаївщині. Нарис з історії класової боротьби 1917-1920 рр Миколаїв, 1927. - С.29, 30.
6. Победа Советской власти на Херсонщине (1917-1920 гг.). Сборник документов и материалов. - Херсон, 1997. - С. 20.
7. Одесские новости. - 1918. - 19 марта.
8. Там само.
9. Одесский листок. - 1918. - 19 марта.
10. Там само. - 20 марта.
11. Там само.
12. Там само. - 19 марта.
13. Там само.
14. Там само. - 6 апреля.
15. Одесские новости. - 1918. - 4 апреля.
16. Державний архів Одеської області (далі - ДАОО), ф.16, оп.94, спр.89, арк.31.
17. Українська Центральна Рада. - К., 1997. - Т.2. - С. 283.
18. Вільне життя. - 1918. - 25 квітня.
19. ДАОО, ф.16, оп. 94, спр. 98, арк. 18.
20. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України 1917-1920. - К., 1997. -